

کاربست‌پذیری نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده برای پیش‌بینی پذیرش نظام تعاونی (مورد شهرستان بویر احمد)

مرتضی نوری، دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی دانشگاه یاسوج
مهدی نوری پور، استادیار گروه ترویج کشاورزی دانشگاه یاسوج*

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، ارزیابی کاربردپذیری و قابلیت اجرای نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده برای پیش‌بینی پذیرش نظام تعاونی است. ابزار اصلی گردآوری داده‌های مورد نیاز این پژوهش پیمایشی، پرسشنامه‌ای محقق ساخته بوده است که روایی آن توسط پانل متخصصان تأیید شد و پایایی آن به وسیله آزمون آلفای کرونباخ از ۰/۵۷۸ تا ۰/۹۴۴ برآورد گردید. جامعه آماری این مطالعه را ساکنان شهرستان بویر احمد تشکیل داده‌اند که از این میان ۴۸۶ نفر به عنوان نمونه آماری براساس جدول نمونه‌گیری پاتن و به شیوه طبقه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان داد که متغیر قصد رفتاری و کنترل رفتاری محسوس اثر مثبت و معنی‌داری بر رفتار پذیرش تعاون داشتند. فزون بر آن، نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی نشان داد که سازه‌های نگرش نسبت به تعاون، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس پیش‌بینی کننده قصد پاسخگویان برای پذیرش نظام تعاونی بوده و این سه متغیر در مجموع ۲۹/۷ درصد از تغییرات متغیر قصد رفتاری را تبیین نموده‌اند. همچنین، نتایج آزمون‌های برازندگی با استفاده از نرم‌افزار AMOS بیانگر برازش مناسب داده‌ها با الگوی مورد بررسی بوده است.

واژه‌های کلیدی: نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، تعاون، بویر احمد

مقدمه

همکاری و همیاری قدمتی به اندازه تاریخ بشری دارد. انسان‌ها از آن زمان که یکجا نشینی و با هم بودن را شروع کردند، موضوع همکاری و همیاری بین آنها مطرح گردید. در قالب همین با هم بودن و همکاری با یکدیگر بود که انسان‌ها آموختند چگونه در مقابل مشکلات مقاومت کرده، بر آنها فایق آیند. شواهد تاریخی نیز بیانگر گرایش فطری انسان‌ها به تعاون با یکدیگر به منظور رفع نیازهای اساسی خود است. وجود روحیه همکاری و همیاری و اهتمام به این مبانی ارزشی و اخلاقی، به‌عنوان بخشی از فرهنگ ملت ایران بوده که در پرتو آموزه‌های دینی و باورهای اسلامی بارور گردیده است.

انسان‌ها بدون همکاری، همیاری و یا به عبارت بهتر، بدون مشارکت در قالب تعاون، قادر به ادامه حیات به شکل مطلوب نیستند (فرهادی، ۱۳۷۳). بیشتر کشورهای در حال توسعه برای نیل به قله رفیع توسعه‌یافتگی، از راهبردهای اقتصادی متعددی استمداد طلبیده‌اند. آنها همواره سعی کرده‌اند تا علم و عمل را در بهره‌گیری دقیق از منابع انسانی و مادی، صرف برنامه‌ریزی طرح‌های اقتصادی کنند. یکی از این راهبردها، مشارکت دادن مردم در فعالیت‌های اقتصادی است (واسیلیشی^۱، ۱۹۹۹). رویکرد تعاونی یکی از بهترین ساز و کارهای مشارکت نظام‌مند مردمی در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی است که اشتغال و معیشت پایداری برای اقشار آسیب‌پذیر و کم‌درآمد ایجاد می‌کند (شعبانعلی‌فمی و همکاران، ۱۳۸۷). اکنون در تمام دنیا تعاونی‌ها از عالی‌ترین مظاهر تجلی ساختار مردم‌سالاری محسوب می‌شوند و با پیروی از اصولی، نظیر: خودیاری، همیاری، مسئولیت‌پذیری، برابری، انصاف، اتحاد و صداقت که همگی از ارزش‌های والای انسانی هستند، در دنیای امروز جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده‌اند (اخترمحققی، ۱۳۸۵). ایجاد بخش تعاونی

در گستره وسیعی از فعالیت‌ها و اهداف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، منشأ ارائه خدمات گوناگون و تولید کالاهای مختلف است و هر یک در جای خود تأثیر مهمی در پیشبرد اهداف و برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دارند (سایه‌میری و همکاران، ۱۳۸۷).

در ایران نظر به اینکه توجه به معیشت مردم از اساسی‌ترین برنامه‌های بخش اجرایی کشور محسوب می‌شود و تلاش شده است در برنامه توسعه و سند چشم‌انداز، فرصت‌های برابر، امکانات برابر و اطلاعات برابر کار و سرمایه‌گذاری به گونه‌ای عادلانه در اختیار مردم قرار گیرد، لذا سهم بخش تعاون به‌عنوان یکی از مردمی‌ترین بخش‌های اقتصاد، بیشتر و مسئولیتش سنگین‌تر شده است (صفری و همکاران، ۱۳۸۸)؛ به گونه‌ای که مسئولیت اشتغال کشور در برنامه پنجم توسعه به این بخش واگذار شده و در نظر است که سهم بخش تعاون، به‌عنوان یکی از سه بخش اساسی فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی، در اقتصاد ملی به ۲۵ درصد در پایان برنامه پنجم در سال ۱۳۹۴ برسد (وزارت تعاون، ۱۳۸۵).

با توجه به موارد فوق، به نظر می‌رسد که تشکیل تعاونی در کشورهای در حال توسعه، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر باشد. اما در کشور ما تجربه چند دهه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در این زمینه، خلاف این امر را اثبات می‌کند. واقعیت این است که در کشور ما زمینه تعاون و همیاری به صورت عنصری فعال در فرهنگ جامعه امروز ما نهادینه نشده و جامعه نتوانسته است عنصر تعاون متکامل و یا تعاون متناسب با شرایط روز را در فرهنگ خود ایجاد و یا احیا کند و پایدار نگه دارد (اقتباس از شهبازی، ۱۳۷۵). استان کهگیلویه و بویراحمد نیز از این قاعده مستثنا نیست و حتی مطالعات انجام شده (مانند ازکیا، ۱۳۷۶)، کمتر بودن روحیه تعاون و کار گروهی در بین مردم این استان نسبت به استان‌های همجوار مانند فارس را نشان داده است و متأسفانه، دیدگاه مردم چندان

¹ Wasylishy

موافق روی آوری به تعاون نیست؛ ضمن اینکه فعالیت تعاونی‌ها با موفقیت چندانی روبه‌رو نبوده است. برای مثال، در پایان برنامه چهارم توسعه، از ۲۵۸۵ تعاونی تشکیل شده، تنها ۱۵۸۸ مورد فعال بوده و نزدیک به ۴۰ درصد تعاونی‌های تشکیل شده نتوانسته‌اند ادامه فعالیت دهند و در وضعیت غیرفعال قرار گرفته‌اند (اداره کل تعاون استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۹۰). بنابراین، مهمترین سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که چرا با وجود اهمیت و کارکردهای مثبت و غیر قابل اجتناب تعاون، در بین مردم، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته نظیر استان کهگیلویه و بویراحمد، تمایل و رغبت چندانی برای انجام فعالیت‌ها به صورت تعاونی و گروهی وجود ندارد. از این‌رو، مطالعه حاضر با به‌کارگیری نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، به تبیین سازه‌های مؤثر بر پذیرش تعاون توسط مردم شهرستان بویراحمد با استفاده از فن تحلیل مسیر پرداخته است تا از این طریق عوامل تسریع‌کننده رشد و توسعه تعاونی‌ها تقویت شوند و عوامل بازدارنده، حذف و یا کاهش یابند. افزون بر این، تعیین رابطه علی بین متغیرهای نگرش نسبت به تعاون، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس نمونه‌های مورد پژوهش از تعاون با قصد رفتاری و رفتار آنان، به‌عنوان اهداف اختصاصی برای این مطالعه در نظر گرفته شدند.

سابقه پژوهش

در چند دهه اخیر، تقریباً بیشترین پژوهش‌های صورت گرفته در مورد الگوهای رفتاری، نظریه‌های عمل منطقی (فیش‌بین و آیزن^۱، ۱۹۷۵) و رفتار برنامه‌ریزی شده (آیزن، ۱۹۸۸) بوده است (آرمیتاژ و کانر^۲، ۲۰۰۱). همان‌گونه که از نام نظریه عمل منطقی مشخص است، افراد به یک شیوه عقلانی و منطقی عمل می‌کنند و قبل از انجام هر کاری، درباره احتمال نتایج و پیامدهای آن فکر می‌کنند. در این

نظریه، مرجع بی‌واسطه هر رفتار، نیت آن رفتار است که به عنوان نیت رفتاری (انگیزه فرد برای تصمیم‌گیری یا طراحی آگاهانه برای انجام یک رفتار یا تلاش در جهت انجام رفتاری خاص) مدنظر است. نیت رفتاری به عنوان قصد و تمایل یک فرد برای انجام یک رفتار تفسیر می‌شود. این انتظار وجود دارد که افراد آنچه را نیت می‌کنند، انجام دهند و طبق نیت خود رفتار نمایند. هرچه یک نیت قوی‌تر باشد، احتمال انجام آن رفتار بیشتر است (بیدل و رحمان^۳، ۲۰۰۰). بندورا^۴ (۲۰۰۱)، قصد و دوراندیشی را خصیصه انسانی می‌داند که نشان‌دهنده مسیر رفتار و عمل آینده فرد است. بنابراین، قصد رفتاری به قدرت یک میل برای انجام رفتاری خاص اشاره دارد و انتظار می‌رود که به انجام آن رفتار منجر شده و در شکل‌گیری رفتار نهایی پذیرش تعاون تأثیر مهمی داشته باشد. بر این اساس، اگر هیچ بازدارنده‌ای برای دگرگون‌سازی و تغییر نیت رفتاری وجود نداشته باشد، همبستگی بین قصد رفتاری و رفتار مورد نظر نزدیک به ۱ خواهد بود. به عبارت دیگر، اگر شخصی واقعاً قصد داشته باشد که در موقعیتی معین یا در مقابل موضوعی معین، به شیوه خاصی عمل کند، رفتار او آن را نشان خواهد داد، مگر اینکه از نظر ابزاری یا جسمی امکان‌پذیر نباشد (فیش‌بین و آیزن، ۱۹۷۵). به عبارت دیگر، با وجود قصد و تمایل یک فرد برای انجام یک رفتار، احتمال بیشتری وجود دارد که آن فرد، رفتار مورد نظر را انجام دهد، مگر آنکه بازدارنده‌هایی در این مسیر وجود داشته باشد. بر این اساس، فرضیه اول مطالعه حاضر را می‌توان این‌گونه بیان نمود:

قصد و تمایل نمونه‌های مورد پژوهش برای پذیرش نظام تعاونی اثر مثبت و معنی‌داری بر پذیرش تعاون توسط آنان دارد.
در نظریه عمل منطقی، دو عامل مستقل و محرک در

³ Beedell and Rehman

⁴ Bandura

¹ Fishbein and Ajzen

² Armitage and Conner

شیوه تعاونی، ارتباط اجتماعی وی را افزایش می‌دهد) و e_i به‌عنوان ارزشیابی یا شدت احساسات فرد نسبت به باور رفتاری i مطرح است (فیش‌بین، ۱۹۶۳). به‌طور کلی، اگر افراد، فعالیت در بستر نظام تعاون را مثبت ارزشیابی کنند و دارای نگرش مثبتی نسبت به تعاون باشند، قصد و تمایل آنان برای پذیرش آن قویتر بوده، احتمال بیشتری دارد که آن را به کار گیرند. بنابراین، فرضیه دوم مطالعه حاضر را می‌توان این‌گونه بیان کرد:

نگرش نمونه‌های مورد پژوهش نسبت به تعاون، بر تصمیم و قصد آنان برای پذیرش نظام تعاون اثر مثبت و معنی‌داری دارد.

ب- هنجار ذهنی: این عامل به فشار محسوس اجتماعی برای انجام یا عدم انجام یک رفتار و به عبارت دیگر به ارزیابی شخص از تصورات افراد یا گروه‌های مهم برای وی در تعیین باید‌ها یا نباید‌های انجام یک رفتار، اشاره دارد. این عامل به وسیله اینکه شخص تا چه اندازه به پذیرش دیدگاه افراد مهم تمایل داشته باشد، سنجیده می‌شود (آیزن و مادن^۵، ۱۹۸۶).

فشار اجتماعی به وسیله ارزشیابی گروه‌های مختلف اجتماعی (خانواده یا دوستان، همکاران و مدیران، رهبران مذهبی، رهبران سیاسی یا جامعه در سطحی بالاتر) سنجیده می‌شود (بردال و همکاران^۶، ۱۹۹۸). برای مثال، فشار فشار اجتماعی پذیرش نظام تعاونی به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی را می‌توان به صورت زیر بیان کرد: ۱- هنجار ذهنی ناشی از دوستان و گروه همسالان، شامل نظرها و استدلال‌هایی، از قبیل: "بیشتر دوستانم عضو تعاونی‌ها هستند" و یا "هنگامی که با دوستانم در یک فعالیت به صورت تعاونی شرکت دارم، احساس شغف و شادمانی می‌کنم"؛ ۲- هنجار ذهنی ناشی از خانواده، شامل بیاناتی از جمله "همه اعضای خانواده‌ام دارای سابقه فعالیت در تعاونی‌ها هستند و من نیز باید در فعالیت‌های تعاونی

ورای قصد رفتاری وجود دارد: نگرش نسبت به رفتار^۱ و هنجار ذهنی^۲.

الف- نگرش نسبت به رفتار: به‌طور کلی، نگرش به ارزشیابی فرد از هر موضوع روان‌شناختی اشاره دارد. این قضاوت‌های ارزشی بر پایه شناخت، احساسات (عواطف) و نیز اطلاعات فرد در خصوص رفتارهای پیشین است (آلن و همکاران^۳، ۲۰۰۳). به عبارت دیگر، ارزیابی مطلوب یا نامطلوب (احساس مثبت یا منفی) یک فرد نسبت به هر موضوع، شخص، نهاد یا رویداد و رفتاری، نگرش وی را مشخص می‌سازد (آیزن، ۲۰۰۱). الگوی رفتاری فیش‌بین - آیزن (۱۹۷۵) بیان می‌دارد که نگرش افراد نسبت به یک موضوع براساس احساسات و باورهای آنان (ادراکات و دانش) درباره آن موضوع شکل می‌گیرد. نگرش نسبت به رفتار، حاصلضرب باورهای رفتاری^۴ (احتمال ذهنی فرد در مورد اینکه انجام رفتار هدف، نتیجه i را به دنبال خواهد داشت) در ارزیابی آن پیامدها (پاسخ ارزیابانه صریح نسبت به نتیجه) است (فیش‌بین و آیزن، ۱۹۷۵). معادله (۱) این رابطه‌ها را نشان می‌دهد:

$$A = \sum_{i=1}^n b_i e_i \quad (1)$$

که در این رابطه:

A برابر است با مجموع امتیاز نگرش هر فرد نسبت به انجام یک رفتار (برای مثال، نگرش نسبت به تعاون)؛ b_i عبارت است از باور رفتاری یا احتمال ذهنی که انجام رفتار، نتیجه i را با یک ارزش یا ظرفیت e_i به دنبال خواهد داشت.

n = تعداد باورهای فرد درباره یک موضوع.

به عبارت دیگر، b_i به‌عنوان شدت باور فرد در مورد اینکه موضوع مورد بررسی دارای ویژگی i است (برای مثال شدت باور فرد در مورد اینکه انجام کسب و کار به

¹ Attitude toward the behavior

² Subjective norm

³ Allen et al.

⁴ Behavioral beliefs

⁵ Madden

⁶ Bredahl et al.

به طور خلاصه، هرگاه فردی فکر کند کسانی که برای وی مهم و با ارزش هستند^۱ از وی بخواهند که برای انجام فعالیت‌های اقتصادی (و اجتماعی) خود به شکل تعاونی اقدام کند (هنجارهای ذهنی)، این مسأله به شکل‌گیری قصد و تمایل رفتاری مورد نظر منجر شده، احتمال بیشتری وجود دارد که آن فرد، نظام تعاونی را بپذیرد. بنابراین، فرضیه سوم پژوهش حاضر عبارت است از:

هنجار ذهنی نمونه‌های مورد پژوهش در مورد تعاون، بر تصمیم و قصد آنان برای پذیرش نظام تعاون اثر مثبت و معنی‌داری دارد.

هدف نظریه عمل منطقی، پیش‌بینی رفتارهای تحت کنترل ارادی^۲ بوده است (فیش‌بین و آیزن، ۱۹۷۵؛ فیش‌بین و میدل‌استاد^۳، ۱۹۹۷). به بیانی دیگر، در نظریه عمل منطقی ادعا می‌شود که رفتار، منحصراً تحت کنترل قصد رفتاری است. در نتیجه، این نظریه به رفتارهای ارادی (رفتارهایی که برای انجام شدن، تنها نیازمند اراده و قصد فرد هستند) محدود می‌شود؛ در صورتی که رفتار، به مهارت‌ها، منابع و فرصت‌هایی که به سهولت و رایگان دست‌یافتنی نیستند نیز نیاز دارد، که این مورد در حوزه قابلیت‌های کاربردی نظریه عمل منطقی ملاحظه نشده است یا احتمالاً به شکل ناقص توسط این نظریه، پیش‌بینی خواهد شد (کانر و آرمیتاژ، ۱۹۹۸).

مسأله پیش‌بینی رفتارهای بدون کنترل ارادی، با ارائه نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، به وسیله آیزن، برطرف گردید. در این نظریه، کنترل رفتاری محسوس^۴ به عنوان سنجشی برای اعتماد و اطمینان فرد به توانایی‌اش برای انجام یک رفتار خاص به کار رفته است. آیزن (۱۹۹۱) نظریه عمل منطقی را با افزودن عامل کنترل رفتاری

شرکت کنم" و یا "والدینم به شدت خوشحال می‌شوند، زمانی که من شیوه تعاونی را برای انجام فعالیت اقتصادی انتخاب نمایم" و ۳- هنجار ذهنی ناشی از جامعه یا فرهنگ شامل نظراتی، از قبیل: "هر شخصی موافق کارهای گروهی است"، "جامعه اهمیت زیادی به تعاون و تعاونی‌ها می‌دهد" و یا "اگر شریک خوب بود، خدا نیز برای خود شریک می‌گرفت".

برخی مواقع ممکن است یک فرد نگرش مثبتی برای انجام کاری داشته باشد، ولی افرادی که برای او مهم هستند، مخالف انجام آن کار باشند (مثل زمانی که یک فرد، نگرش مثبت در مورد انجام فعالیت اقتصادی به صورت فردی دارد، ولی خانواده وی تمایلی به این سبک و شیوه فعالیت ندارند). تصمیم‌گیری فرد در این شرایط به دو عامل بستگی دارد:

الف- قدرت خواسته شخص: چنانچه قدرت خواسته خود فرد زیاد باشد، آن کار را انجام می‌دهد و به کسی کاری ندارد؛

ب- حساسیت نسبت به فشار: چنانچه خواسته اطرافیان برای او مهم باشد، از خواسته خود صرف‌نظر می‌کند (پیمان، ۱۳۸۶). معادله هنجار ذهنی، در رابطه (۲) نشان داده شده است:

$$SN = \sum_{i=1}^n b_i m_i \quad (2)$$

که در اینجا، SN برابر است با مجموع امتیاز هنجارهای ذهنی (برای مثال، باور فرد از اینکه دیگر افراد مهم، فکر می‌کنند که وی باید برای تأسیس یک بنگاه اقتصادی، به صورت تعاونی اقدام نماید یا خیر)؛

b_i عبارت است از باور هنجاری یا احتمال ذهنی که مرجع i با عملکرد و اجرای رفتار، موافقت/مخالفت خواهد کرد؛ m_i به معنای انگیزه برای اطاعت از مرجع i است. هنجار اجتماعی بالاتر نشان دهنده فشار اجتماعی بیشتری است که فرد برای عمل به رفتاری خاص تجربه می‌کند.

¹ Significant others

² Volitional control

³ Middlestadt

⁴ Perceived Behavioral Control (PBC)

شده است:

$$PBC = \sum_{i=1}^n c_i p_i \quad (۳)$$

که در اینجا داریم:

PBC: کنترل رفتاری محسوس؛

c_i : باور کنترلی در مورد قابلیت دسترسی به مهارت، منبع و یا فرصت i ؛ به بیان دیگر شدت هر باور کنترلی؛ p_i : میزان اهمیت و قدرت محسوس عوامل (تسهیل کننده یا بازدارنده) کنترل کننده رفتار مورد نظر.

بر این اساس، این سازه می‌تواند تمایل و قصد رفتاری نمونه‌های مورد پژوهش را تحت تأثیر قرار دهد. با فرض مطلوب بودن شرایط، هنگامی که افراد احساس کنند به حد کافی و به طور مناسبی بر انجام یک رفتار خاص کنترل دارند، انتظار می‌رود که قصد آنان به وقوع بپیوندد.

بنابراین، فرضیه چهارم مطالعه این‌گونه شکل می‌گیرد:

کنترل رفتاری محسوس (درک شده) آزمودنی‌ها در مورد تعاون، بر تصمیم و قصد آنان برای پذیرش نظام تعاون اثر مثبت و معنی‌داری دارد.

سازه کنترل رفتاری محسوس، علاوه بر تأثیرگذاری بر قصد رفتاری (در این پژوهش، قصد پذیرش نظام تعاونی)، می‌تواند اثر مستقیمی بر رفتار واقعی داشته باشد (آیزن، ۱۹۹۱). این بدین معناست که حتی اگر افراد دارای قصد و تمایل قوی برای تعاون باشند، زمانی که فاقد منابع ضروری، مهارت‌ها و حس کنترل باشند، آن را نمی‌پذیرند. به عبارت دیگر، در رفتارهایی که تحت کنترل فرد است، متغیر کنترل رفتاری محسوس، هیچ نقشی در پیش‌بینی رفتار ندارد. در نتیجه، فرضیه پنجم پژوهش حاضر را می‌توان این‌گونه بیان کرد:

کنترل رفتاری محسوس (درک شده) نمونه‌های مورد پژوهش در مورد تعاون، اثر مثبت و معنی‌داری بر پذیرش نظام تعاون دارد.

با توجه به مطالب فوق‌الذکر، ساز و کار اصلی نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده که مبتنی بر نظریه عمل منطقی

محسوس، بهبود بخشید. این سازه، ادراک افراد در مورد برخورداری / عدم برخورداری از منابع مورد نیاز، قابلیت‌های ضروری و یک حس کنترل بر انجام موفقیت‌آمیز یک رفتار را توصیف می‌کند. متغیر کنترل رفتاری محسوس، به وسیله باورهای کنترلی^۱ مربوط به وجود یا عدم تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های انجام یک رفتار، تعیین و به وسیله قدرت درک شده هر عامل، برای تسهیل‌گری یا بازدارندگی از یک رفتار، وزن‌دهی می‌شود (آیزن، ۱۹۹۱). به طور کلی، افراد تمایل دارند رفتارهایی را انجام دهند که به قابل دسترسی بودن آن باور دارند. عامل کنترل، در برگیرنده عوامل درونی (از قبیل مهارت‌ها، توانایی‌ها، اعتماد به نفس، تجربه گذشته، دانش، تدبیر و برنامه‌ریزی مناسب) و بیرونی (از قبیل: زمان، فرصت، منابع و امکانات، موانع یا محدودیت‌ها و وابستگی رفتار به همکاری دیگر افراد) است (آیزن و مادن، ۱۹۸۶؛ کانر و آرمیتاژ، ۱۹۹۸). لذا، برای داشتن پیش‌بینی درستی از رفتاری که فرد کنترل محدودی نسبت به آن دارد، تنها ارزیابی نیت فرد کفایت نمی‌کند، بلکه باید میزان کنترل فرد بر آن رفتار را نیز برآورد نمود.

از آنجایی که سنجش کنترل واقعی به طور دقیق امکان‌پذیر نیست، کنترل محسوس رفتار، اندازه‌گیری می‌شود. کنترل محسوس رفتار، سادگی یا سختی محسوس انجام یک رفتار برای یک فرد است (بیدل و رحمان، ۲۰۰۰). از روی درجه آسانی یا دشواری انجام یک رفتار، می‌توان کنترل محسوس رفتار و باورهای شخص را سنجید. هرچه افراد بیشتر فکر کنند که منابع و فرصت‌هایی را دارا هستند و موانع و محدودیت‌های کمتری را انتظار داشته باشند، کنترل محسوس بیشتری بر رفتار خود خواهند داشت (آیزن و مادن، ۱۹۸۶). کنترل رفتاری محسوس یا ادراکات فرد درباره آسانی یا دشواری انجام یک رفتار، به شکل معادله (۳) نشان داده

¹ Control beliefs

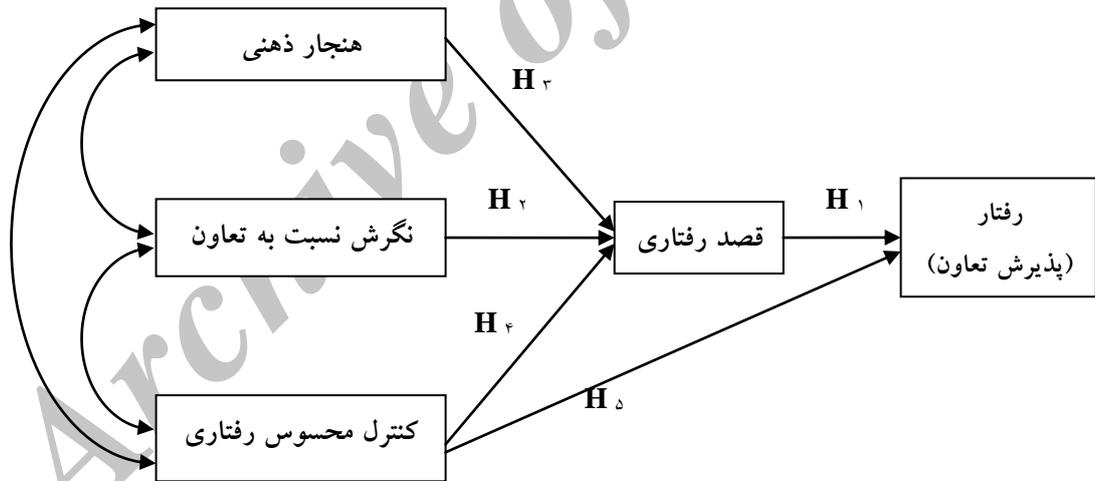
بیان می‌کند که مهمترین عوامل اصلی تعیین‌کننده قصد‌های رفتاری عبارتند از: نگرش نسبت به رفتار، هنجار ذهنی و کنترل درک شده (محسوس) رفتاری، که در جدول ۱ معرفی شده‌اند.

است، بر پایه این فرض قرار دارد که رفتار افراد تحت تأثیر قصد و تمایلات آنان قرار دارد. طبق این نظریه، رفتار افراد با سه دسته از باورها جهت می‌یابد: باورهای رفتاری، باورهای هنجاری و باورهای کنترلی. این نظریه

جدول ۱- سازه‌های اصلی نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده

تعریف	سازه‌های اصلی
احساس مثبت یا منفی فرد درباره انجام یک رفتار خاص (فیش‌بین و آیزن، ۱۹۷۵)	نگرش فرد به رفتار
ادراک فرد درباره اینکه اغلب مردمانی که به نظر او مهم هستند، چه فکر می‌کنند و او باید یا نباید توقع آنها را در رفتار خود مورد توجه قرار دهد (فیش‌بین و آیزن، ۱۹۷۵)	هنجار ذهنی
سادگی یا دشواری انجام یک رفتار از نظر فرد (آیزن، ۱۹۹۱)	کنترل رفتاری محسوس

در نگاره ۱، روابط بین متغیرهای اصلی نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده و فرضیه‌های پژوهش حاضر، نشان داده شده است.

نگاره ۱- نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (آیزن، ۱۹۹۱)

سفلی و مارگون)، سه بخش (مرکزی، لوداب و مارگون)، ۹ دهستان و ۵۲۸ آبادی و جمعیتی حدود ۲۱۲ هزار نفر است (استانداری کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۸۹) که با استفاده از جدول نمونه‌گیری پاتن^۱ (۲۰۰۰)، نمونه آماری برابر ۴۸۶ نفر انتخاب شد. نمونه‌گیری به گونه‌ای اتخاذ گردید که

¹ Patten

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر با توجه به هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و با توجه به نحوه گردآوری داده‌ها از نوع پژوهش‌های توصیفی پیمایشی است. قلمرو مکانی پژوهش، شهرستان بویراحمد بوده است. این شهرستان با مرکزیت شهر یاسوج دارای سه شهر (یاسوج، گراب

قصد و رفتار پذیرش تعاون، از روش آماری تحلیل مسیر استفاده شده است. همچنین، برای آزمون تناسب داده‌ها با مدل بیان شده، از نرم‌افزار AMOS/20 استفاده گردید.

یافته‌ها

ویژگی‌های فردی نمونه‌های مورد پژوهش

یافته‌های حاصل از تحلیل توصیفی ویژگی‌های فردی پاسخگویان گویای آن است که میانگین سنی پاسخگویان در حدود ۳۱ سال با انحراف معیار ۱۰/۴۷ سال بوده و بیشتر آنان در دامنه سنی کمتر از ۳۰ سال قرار داشته‌اند. در میان نمونه‌های مورد پژوهش، ۲۲۵ نفر (۴۶/۳ درصد) ساکن شهر بوده، مابقی (۲۶۱ نفر)، در مناطق روستایی سکونت دارند. همچنین، از نظر میزان تحصیلات، بیشترین فراوانی مربوط به افرادی است که دارای مقطع تحصیلی دیپلم و کاردانی هستند (بالغ بر ۴۵ درصد). در مجموع، میانگین سطح تحصیلات پاسخگویان، ۱۲/۶ کلاس با انحراف معیار ۴/۰۷ کلاس بوده است. افزون بر این، وضعیت شغلی پاسخگویان نشان می‌دهد که ۱۵۵ نفر از پاسخگویان بیکار بوده (۳۱/۹ درصد) و مابقی در بخش‌های دولتی (۱۱۶ نفر معادل ۲۳/۹ درصد)، تعاونی (۴۱ نفر معادل ۸/۴ درصد) و خصوصی (۱۷۴ نفر معادل ۳۵/۸ درصد) مشغول به کار هستند.

توصیف و همبستگی سازه‌های مورد مطالعه

یافته‌های حاصل از تحلیل توصیفی رفتار پاسخگویان در مورد تعاون و کار گروهی بیانگر این است که میانگین رفتار پاسخگویان، ۱/۴۱ با انحراف معیار ۱/۴۰ بوده است که در سطح پایینی قرار دارد. همچنین، میانگین قصد رفتاری نمونه‌های مورد پژوهش، ۲/۹۷ با انحراف معیار ۱/۵۵ بوده است (جدول ۳). همان گونه که عنوان شد، نگرش نسبت به رفتار، حاصلضرب باورهای رفتاری در ارزشیابی آن پیامدها و نتایج باورهای رفتار است (فیش‌بین

سهم طبقات مورد نظر؛ یعنی روستا و شهر در آن لحاظ شود. اعضای نمونه در هر طبقه (روستایی - شهری)، به شیوه چند مرحله‌ای و با رعایت قواعد نمونه‌گیری خوشه‌ای؛ یعنی با توجه به تقسیم‌بندی‌های شهر، بخش، دهستان و روستا انتخاب شدند. بنابراین، نمونه‌گیری از نوع تصادفی طبقه‌ای^۱ است که در درون هر طبقه، به شیوه خوشه‌ای^۲ چند مرحله‌ای اقدام گردیده است.

گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌ای ساختارمند انجام گرفت که روایی آن مورد تأیید اساتید گروه مدیریت توسعه روستایی دانشگاه یاسوج و کارشناسان قرار گرفت. به منظور آزمون پایایی ابزار پژوهش، مطالعه پیش‌هانگ یا راهنما^۳ در منطقه سی‌سخت انجام گرفت. پس از انجام مطالعه راهنما، پایایی سؤال‌های پرسشنامه با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ برآورد و بر اساس نتایج آن، پرسشنامه اصلاح و بازنگری شد. در جدول زیر نتایج حاصل از آزمون آلفای کرونباخ نشان داده شده است.

جدول ۲- نتایج حاصل از آزمون آلفای کرونباخ به منظور بررسی پایایی پرسشنامه

سازه‌ها	تعداد گویه	ضریب آلفای کرونباخ (α)
رفتار	۲	۰/۶۷۵
قصد رفتاری	۲	۰/۶۸۳
باورهای رفتاری	۲۱	۰/۹۴۴
ارزشیابی نتایج	۲۱	۰/۹۳۶
باورهای هنجاری	۶	۰/۶۷۶
انگیزه اطاعت	۶	۰/۵۷۸
باورهای کنترلی	۱۱	۰/۷۵۳
قدرت باورهای کنترلی	۱۱	۰/۸۵۸

منبع: یافته‌های پژوهش

در این مطالعه، برای بررسی اثر سازه‌های گوناگون بر

¹ Stratified random sampling

² Cluster

³ Pilot study

اهمیت و قدرت محسوس عوامل کنترل‌کننده رفتار) برآورد شده است. همچنین، برای بررسی رابطه بین سازه‌های مورد مطالعه، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. بررسی ضریب همبستگی پیرسون (جدول ۳) نشان می‌دهد که ارتباط همه سازه‌های مورد مطالعه یا یکدیگر، مثبت و در سطح ۱ درصد معنی‌دار است.

و آیزن، ۱۹۷۵). از این‌رو، از مجموع حاصلضرب هر باور رفتاری در ارزشیابی نتایج آن باور رفتاری، نگرش پاسخگویان به دست آمده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، میانگین نگرش نمونه‌های مورد پژوهش نسبت به تعاون، ۱۵/۷۸ با انحراف معیار ۴/۱۶ بوده که بالاتر از حد متوسط است. بر همین اساس، سازه‌های هنجار ذهنی (حاصلضرب باور هنجاری در انگیزه اطاعت) و کنترل رفتاری محسوس (حاصلضرب باور کنترلی در میزان

جدول ۳- ماتریس همبستگی، میانگین و انحراف معیار سازه‌های پژوهش

سازه‌ها	رفتار	قصد رفتاری	نگرش به تعاون	هنجار ذهنی	کنترل رفتاری محسوس	میانگین*	انحراف معیار
رفتار	۱	-	-	-	-	۱/۴۱	۱/۴۰
قصد رفتاری	۰/۲۵۴**	۱	-	-	-	۲/۹۷	۱/۵۵
نگرش نسبت به تعاون	۰/۱۲۲**	۰/۴۸۸**	۱	-	-	۱۵/۷۸	۴/۱۶
هنجار ذهنی	۰/۲۲۳**	۰/۳۵۳**	۰/۳۰۰**	۱	-	۹/۷۸	۳/۹۲
کنترل رفتاری محسوس	۰/۲۱۶**	۰/۳۷۹**	۰/۴۹۵**	۰/۴۱۷**	۱	۱۲/۴۷	۳/۱۶

* دامنه میانگین رفتار و قصد رفتاری، از ۰ تا ۵ و دامنه میانگین نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس از ۱ تا ۲۵ است.

** همبستگی در سطح ۱ درصد معنی‌دار است ($P < 0.01$).

واکاوی علی نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده

در حوزه مطالعات اجتماعی و اقتصادی، روش‌های تحلیل چند متغیره زیادی وجود دارد که به بررسی تأثیرات و روابط بین متغیرهای مورد مطالعه می‌پردازند. این روش‌ها عمدتاً تأثیرات مستقیم یک متغیر بر متغیر دیگر را بررسی می‌کنند، اما در این میان، تحلیل مسیر از جمله تکنیک‌های چند متغیره است که علاوه بر بررسی تأثیرات مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، تأثیرات غیر مستقیم این متغیرها را نیز مدنظر قرار می‌دهد و روابط بین متغیرها را مطابق با واقعیت‌های موجود، در تحلیل وارد می‌کند. این روش بر استفاده ابتکاری از نمودار تصویری که به دیاگرام مسیر^۱ معروف است، تأکید

خاص دارد. این نمودار، بیانگر روابط و تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم هر متغیر بر متغیر دیگر است (کلاتری، ۱۳۸۵). در ادامه، به تبیین روابط علی متغیرها و ترسیم دیاگرام مسیر مطابق با نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده پرداخته شده است. مراحل انجام فرآیند تحلیل مسیر به شرح زیر بوده است:

گام ۱): در این مرحله مطابق با دیاگرام مسیر طراحی شده (نگاره ۱)، رفتار به عنوان متغیر وابسته و دو متغیر قصد رفتاری و کنترل رفتاری محسوس به عنوان متغیرهای مستقل به روش همزمان^۲ وارد تحلیل رگرسیونی می‌گردند. نتایج گام اول در جدول ۴ نشان داده شده است.

² Enter

¹ Path diagram

جدول ۴- نتایج تحلیل رگرسیونی مربوط به متغیرهای پیش‌بینی کننده رفتار پذیرش تعاون

متغیر	B	β	T	p
عدد ثابت	۰/۲۳۲	-	۰/۴۶۳	۰/۶۴۴
قصد رفتاری	۰/۱۸۲	۰/۲۰۱	۴/۲۶۵	۰/۰۰۰
کنترل رفتاری محسوس	۰/۱۲۲	۰/۱۳۸	۲/۹۱۴	۰/۰۰۴

- متغیر وابسته تحقیق، رفتار پذیرش تعاون است.

$R^2 = ۰/۰۷۷$ تعدیل شده $R = ۰/۲۸۴$ $p = ۰/۰۰۰$ $F = ۲۱/۱۸۲$

بررسی ضرایب رگرسیون استاندارد شده (بتا) نشان می‌دهد که متغیر قصد رفتاری ($\beta = ۰/۲۰۱$) نسبت به سازه کنترل رفتاری محسوس ($\beta = ۰/۱۳۸$)، سهم و نقش بیشتری در پیش‌بینی رفتار پذیرش تعاون دارد. مقادیر مثبت بتا نشان می‌دهد که با افزایش میزان متغیرهای قصد رفتاری و کنترل رفتاری محسوس، احتمال پذیرش رفتار مورد نظر افزایش خواهد یافت. به عبارت دیگر، به ازای یک واحد تغییر در انحراف معیار قصد رفتاری و کنترل رفتاری محسوس، به ترتیب به میزان $۰/۲۰۱$ و $۰/۱۳۸$ در انحراف معیار متغیر وابسته (رفتار پذیرش تعاون) تغییر ایجاد می‌گردد.

گام ۲): در این مرحله، قصد رفتاری به عنوان متغیر وابسته و سه متغیر نگرش نسبت به تعاون، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس به عنوان متغیرهای مستقل به روش همزمان وارد تحلیل رگرسیونی می‌گردند. نتایج این گام در جدول ۵ ارائه شده است.

ضریب تعیین تعدیل شده گویای آن است که این متغیرهای مستقل، توانایی تبیین ۸/۱ درصد از واریانس (تغییرات) متغیر وابسته را دارا هستند. با توجه به این مقدار، ۹۱/۹ درصد باقیمانده به عوامل دیگری بستگی دارد که خارج از این متغیرهاست؛ ضمن اینکه ضریب همبستگی چندگانه (R) برای پیش‌بینی رفتار پذیرش تعاون از طریق سازه‌های قصد رفتاری و کنترل رفتاری محسوس معادل $۰/۲۸۴$ است. افزون بر این، مقدار F محاسبه شده، در سطح ۹۹ درصد ($F = ۲۱/۱۸۲$) و $p = ۰/۰۰۰$ معنی‌دار شده است که حاکی از معنی‌دار بودن رگرسیون است. همچنین، مقادیر t محاسبه شده و سطح معنی‌داری حاکی از آن است که اثر مستقیم هر دو متغیر مستقل قصد رفتاری و کنترل رفتاری محسوس بر متغیر رفتار، مثبت و در سطح ۹۹ درصد ($p < ۰/۰۱$) معنی‌دار است. به عبارت دیگر، متغیرهای قصد رفتاری و کنترل رفتاری محسوس پیش‌بینی کننده‌های معنی‌داری برای متغیر درونی رفتار پذیرش تعاون هستند. از طرفی،

جدول ۵- نتایج تحلیل رگرسیونی مربوط به متغیرهای پیش‌بینی کننده قصد رفتاری

متغیر	B	β	T	p
عدد ثابت	-۱/۴۳۴	-	-۲/۶۰۳	۰/۰۱۰
نگرش نسبت به تعاون و کارگروهی	۰/۲۸۱	۰/۳۷۵	۸/۴۸۸	۰/۰۰۰
هنجار ذهنی	۰/۱۵۶	۰/۱۹۶	۴/۶۳۳	۰/۰۰۰
کنترل رفتاری محسوس	۰/۱۱۲	۰/۱۱۵	۲/۴۶۵	۰/۰۱۴

- متغیر وابسته تحقیق، قصد رفتاری است.

$R^2_{Ad} = ۰/۲۹۳$ $R^2 = ۰/۲۹۷$ $R = ۰/۵۴۵$ $p = ۰/۰۰۰$ $F = ۶۸/۰۱۷$

این نگاره ملاحظه می‌گردد، مقادیر شاخص‌های برازش به استثنای نسبت کای‌دو به درجه آزادی (χ^2/df)، نشان‌دهنده سازگاری مناسب داده-مدل بوده، برازش مدل در محدوده قابل قبول قرار دارد (گیفن و همکاران^۱، ۲۰۰۰). به عبارت دیگر، مقادیر شاخص برازندگی^۲ (GFI)، شاخص تعدیل شده برازندگی^۳ (AGFI)، شاخص برازندگی تطبیقی^۴ (CFI) و شاخص برازندگی هنجاری^۵ (NFI) بالاتر از ۰/۹ و مقدار جذر برآورد واریانس خطای تقریب^۶ (RMSEA) کمتر از ۰/۱ بوده، ولی نسبت کای‌دو به درجه آزادی ($P=۰/۰۲۲$ ؛ $df=۲$ ؛ $\chi^2=۷/۶۰۷$) بیشتر از ۳ است. لذا، سنجه‌های نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده به خوبی با داده‌های گردآوری شده برازش دارند.

ضریب تعیین تعدیل‌شده (R^2_{Ad}) نشان می‌دهد که این متغیرهای مستقل، توانایی تبیین ۲۹/۳ درصد از واریانس (تغییرات) متغیر وابسته را دارا هستند و ۷۰/۷ درصد باقیمانده به عوامل دیگری بستگی دارد که خارج از این متغیرهاست.

افزون بر این، مقدار F محاسبه شده، در سطح ۹۹ درصد ($F=۶۸/۰۱۷$ و $p=۰/۰۰۰$) معنی‌دار شده است که نشان‌دهنده معنی‌دار بودن رگرسیون است. همچنین، مقادیر t محاسبه شده و سطح معنی‌داری حاکی از آن است که اثر مستقیم متغیرهای نگرش نسبت به تعاون، هنجار ذهنی در سطح ۹۹ درصد و اثر متغیر کنترل رفتاری محسوس در سطح ۹۵ درصد بر متغیر قصد رفتاری معنی‌دار است. از طرفی، بررسی ضرایب رگرسیون استاندارد شده نشان می‌دهد که متغیر نگرش نسبت به تعاون ($\beta=۰/۳۷۵$) نسبت به سایر متغیرهای مورد بررسی سهم و نقش بیشتری در پیش‌بینی قصد پذیرش تعاون دارد و پس از آن، متغیرهای هنجار ذهنی ($\beta=۰/۱۹۵$) و کنترل رفتاری محسوس ($\beta=۰/۱۷۳$) قرار می‌گیرند. مقادیر مثبت بتا نشان می‌دهد که با افزایش میزان متغیرهای نگرش نسبت به تعاون، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس، قصد رفتاری مورد نظر افزایش خواهد یافت. به عبارت دیگر، به ازای یک واحد تغییر در انحراف معیار نگرش نسبت به تعاون، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس، به ترتیب به میزان ۰/۳۷۵ و ۰/۱۹۶ و ۰/۱۱۵ در انحراف معیار متغیر وابسته (قصد رفتاری) تغییر ایجاد می‌گردد.

پس از آنکه ضرایب مسیر برای کلیه مسیرهای تفکیکی به دست آمد، می‌توان نمودار نهایی تحلیل مسیر نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده را ترسیم نمود (نگاره ۲). همچنین، نتایج آزمون برازندگی الگوی رفتار برنامه‌ریزی شده در نگاره ۲ نشان داده شده است. همان‌گونه که در

¹ Gefen et al.

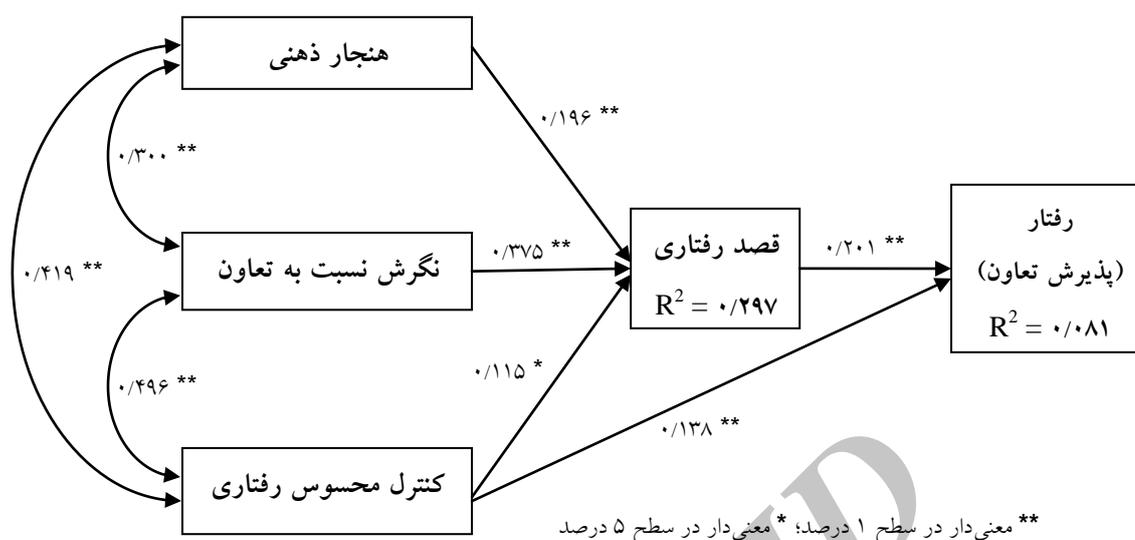
² Goodness of Fit Index (GFI)

³ Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)

⁴ Comparative Fit Index (CFI)

⁵ Normative Fit Index (NFI)

⁶ Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)

نگاره ۲- نمودار تحلیل مسیر نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده

غیرمستقیم و کل متغیرها در نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده در جدول ۶ نشان داده شده است.

بر اساس تأثیرات مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر(های) وابسته می‌توان تأثیرات غیر مستقیم و کل این متغیرها را نیز به دست آورد. تجزیه تأثیرات مستقیم،

جدول ۶- تجزیه تأثیرات استاندارد متغیرها در نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده

تأثیرات استاندارد	متغیر(های) وابسته	قصد رفتاری	نگرش نسبت به تعاون	هنجار ذهنی	کنترل رفتاری محسوس
تأثیرات مستقیم	رفتار	۰/۲۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۱۳۸
	قصد رفتاری	۰/۰۰۰	۰/۳۷۵	۰/۱۹۶	۰/۱۱۵
تأثیرات غیر مستقیم	رفتار	۰/۰۰۰	۰/۰۷۶	۰/۰۳۹	۰/۰۲۳
	قصد رفتاری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
تأثیرات کل	رفتار	۰/۲۰۱	۰/۰۷۶	۰/۰۳۹	۰/۱۶۱
	قصد رفتاری	۰/۰۰۰	۰/۳۷۵	۰/۱۹۶	۰/۱۱۵

منبع: یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر تأیید می‌گردد. نتایج آزمون فرضیه‌ها در جدول ۷ ارائه شده است.

همچنین، با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها (مطابق با نگاره ۴ و جداول ۴ و ۵)، کلیه فرضیه‌های

جدول ۷- نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها

فرضیه‌ها	β	t	p	نتایج آزمون
۱- تأثیرگذاری مثبت و معنی‌دار قصد رفتاری بر رفتار پذیرش تعاون	۰/۲۰۱	۴/۲۶۵	۰/۰۰۰	پذیرش
۲- تأثیرگذاری مثبت و معنی‌دار نگرش به تعاون بر قصد پذیرش تعاون	۰/۳۷۵	۸/۴۸۸	۰/۰۰۰	پذیرش
۳- تأثیرگذاری مثبت و معنی‌دار هنجار ذهنی بر قصد پذیرش تعاون	۰/۱۹۶	۴/۶۳۳	۰/۰۰۰	پذیرش
۴- تأثیرگذاری مثبت و معنی‌دار کنترل رفتاری محسوس بر قصد پذیرش تعاون	۰/۱۱۵	۲/۴۶۵	۰/۰۱۴	پذیرش
۵- تأثیرگذاری مثبت و معنی‌دار کنترل رفتاری محسوس بر رفتار پذیرش تعاون	۰/۱۳۸	۲/۹۱۴	۰/۰۰۴	پذیرش

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری، بحث و پیشنهادها

هدف اصلی پژوهش حاضر، ارزیابی قابلیت اجرا و کاربست‌پذیری نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده برای پیش‌بینی تمایل مردم شهرستان بویر احمد برای پذیرش نظام تعاونی بوده است. نتایج گویای آن است که میانگین رفتار آزمودنی‌ها در حد پایینی (در فاصله خیلی کم تا کم) قرار داشته، ولی میانگین قصد پذیرش تعاون و نگرش نسبت به تعاون بالاتر از حد متوسط بوده است.

تفکیک تأثیرات علی مستقیم متغیر(های) مستقل بر رفتار پذیرش تعاون (مطابق با نگاره ۲ و جدول ۶) نشان می‌دهد که متغیر قصد رفتاری دارای تأثیر مستقیم مثبت و معنی‌دار ($\beta = 0/201$ و $p = 0/000$) بر انجام رفتار مورد نظر بوده، می‌تواند پیش‌بینی کننده معنی‌داری برای متغیر درونی رفتار پذیرش تعاون باشد. به عبارت دیگر، اگر نمونه‌های مورد پژوهش واقعاً قصد داشته باشند در بستر نظام تعاون فعالیت داشته باشند، رفتار آنان آن را نشان خواهد داد و نظام تعاون را می‌پذیرند، مگر اینکه از نظر شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، ساختاری و غیره امکان‌پذیر نباشد. همچنین، ضریب همبستگی بین قصد رفتاری و رفتار مورد نظر ($r = 0/254$) بیانگر وجود بازدارنده‌هایی برای دگرگون‌سازی و تغییر قصد رفتاری است؛ چرا که در غیر این صورت، همبستگی بین قصد رفتاری و رفتار مورد نظر نزدیک به واحد می‌بود. افزون

بر این، سازه کنترل رفتاری محسوس نیز تأثیر مستقیم و معنی‌داری در سطح ۱ درصد ($\beta = 0/138$ و $p = 0/004$) بر رفتار مورد نظر دارد. آیزن (۱۹۸۸) و ایگلی و چایکن^۱ (۱۹۹۳) نیز بیان کرده‌اند که کنترل رفتاری محسوس نه تنها پیش‌بینی کننده قصد رفتاری خواهد بود، بلکه این سازه، ارتباط مستقیمی با پیش‌بینی رفتار نیز دارد. به هر حال، تأثیرات علی کل استاندارد متغیرهای مستقل بر رفتار پذیرش تعاون (جدول ۶) نشان می‌دهد که متغیر قصد رفتاری دارای بیشترین اثر کل بر رفتار مورد نظر بوده و پس از آن، به ترتیب کنترل رفتاری محسوس، نگرش نسبت به تعاون و هنجار ذهنی قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر، متغیرهای نگرش و هنجار ذهنی تنها به صورت غیر مستقیم (به واسطه متغیر قصد رفتاری) بر رفتار پذیرش تعاون تأثیر داشته‌اند. یافته پژوهش بیدل و رحمان (۲۰۰۰) نشان می‌دهد که هنجار ذهنی ممکن است مستقل از نگرش، بر انجام یا عدم انجام یک رفتار تأثیر داشته باشد و این تأثیر از رفتاری به رفتار دیگر و از یک شخص به شخص دیگر متفاوت است.

افزون بر این، ارتباط مستقیم سازه‌های نگرش ($\beta = 0/375$ و $p = 0/000$)، هنجار ذهنی ($\beta = 0/196$) و کنترل رفتاری محسوس ($\beta = 0/115$) و $p = 0/000$) آزمودنی‌ها در مورد تعاون، بر تمایل

¹ Eagly and Chaiken

رابطه نسبتاً قوی کنترل رفتاری محسوس بر قصد رفتاری را تأیید کرده است. به هر حال، در مطالعات و ادبیات پیشین، برخی تفاوت‌ها و ناسازگاری‌ها در ارتباط قصد رفتاری و پیش‌بینی کننده‌های آن نیز وجود دارد. برای مثال، چنگ^۷ (۱۹۹۸) بیان داشته است که اثر مستقیم هنجار ذهنی بر قصد رفتاری، معنی‌دار نبوده اما اثر غیر مستقیم آن بر قصد (از طریق نگرش) معنی‌داری بالایی داشته است. همچنین، آرمیتاژ و کانر (۲۰۰۱) و ریو و همکاران (۲۰۰۳) بیان کرده‌اند که هنجارهای ذهنی نسبت به نگرش و کنترل رفتاری محسوس، پیش‌بینی کننده ضعیف‌تری برای قصد رفتاری مورد نظر بوده است.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که کنترل رفتاری محسوس از لحاظ آماری اثر مستقیم معنی‌داری بر متغیر وابسته قصد رفتاری داشته است. با این حال، این سازه، از قدرت تبیین اندکی برای پیش‌بینی قصد رفتاری پذیرش تعاون برخوردار است. راندال و گیسون^۸ (۱۹۹۱) نیز در پژوهش خود به اثر اندک و محدود کنترل رفتاری محسوس بر قصد رفتاری اشاره کرده‌اند. این در حالی است که چنگ (۱۹۹۸) در پژوهش خود بیان کرده که کنترل رفتاری محسوس مهمترین پیش‌بینی کننده قصد رفتاری (تمایل استفاده از نسخه‌های کپی‌برداری شده غیر مجاز از نرم‌افزارها) بوده است. به هر حال، ریو و همکاران (۲۰۰۳) نیز نشان داده‌اند که اثر کنترل رفتاری محسوس بر قصد رفتاری، متوسط بوده است.

به طور کلی، می‌توان نتیجه گرفت که آنچه افراد را برای بهره‌برداری از فرصت‌های شغلی موجود در بخش تعاون و به کارگیری ظرفیت‌های بالقوه آن آماده می‌سازد، همانا برخورداری از نگرش مثبت نسبت به تعاون (نگرش مبتنی بر عواطف، شناخت و رفتار)، وجود

پاسخگویان برای انجام رفتار هدف (قصد رفتاری)، از لحاظ آماری معنی‌دار بوده است. در این میان، سازه نگرش از قدرت پیش‌بینی کنندگی بیشتری (برای متغیر قصد رفتاری) نسبت به هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس برخوردار بوده است. فزون بر آن، هنجار ذهنی نسبت به کنترل رفتاری محسوس، پیش‌بینی کننده قویتری برای قصد رفتاری بوده است. در مجموع، افرادی که دارای نگرش مساعدی نسبت به تعاون هستند، افرادی که فشارهای اجتماعی قویتری برای پذیرش تعاون را تجربه کرده باشند و همچنین، افرادی که ادراک و احساس می‌کنند از منابع درونی (از قبیل مهارت‌ها و توانایی‌ها) و بیرونی (از جمله دسترسی به تسهیلات و اعتبارات و غیره) و حس کنترل بر انجام موفقیت‌آمیز رفتار هدف (پذیرش نظام تعاون) برخوردارند، تمایل بیشتری دارند که نظام تعاون را بپذیرند. این یافته‌های پژوهش، با یافته‌های بونیون و محمد ازی (۲۰۰۵)، لو و همکاران (۲۰۰۹)، بوک و کیم^۱ (۲۰۰۲)، چنگ و همکاران^۲ (۲۰۰۶)، چو و چان^۳ (۲۰۰۸)، اوزر و ییلماز (۲۰۱۰)، ریو و همکاران^۴ (۲۰۰۳) و شپارد و همکاران (۱۹۸۸) مبنی بر اثرگذاری مستقیم متغیرهای مستقل نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری محسوس بر متغیر قصد رفتاری، همسوست. نتیجه پژوهش کلارک ریچاردسون^۵ (۲۰۰۳) نیز نشان داد که نگرش قویترین پیش‌بینی کننده قصد رفتاری بوده، پس از آن سازه هنجار ذهنی قرار می‌گیرد. این در حالی است که الکساندریس و همکاران (۲۰۰۷) عنوان کرده‌اند که مؤلفه هنجار ذهنی، هیچ رابطه معنی‌داری با قصد رفتاری ندارد. وندن پات^۶ (۱۹۹۳) نیز

¹ Bock and Kim

² Cheng et al.

³ Chow and Chan

⁴ Ryu et al.

⁵ Clark- Richardson

⁶ Van den Putte

⁷ Chang

⁸ Randall and Gibson

است در مطالعات مشابه، با استفاده از نظریه های مرتبط، سازه ها (متغیرها)ی بیشتری به این الگو اضافه شود.

منابع

اختر محققى، مهدى. (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی تعاون*، تهران: انتشارات مؤلف.

اداره کل تعاون استان کهگیلویه و بویراحمد. (۱۳۹۰). *آمار تعاونی‌های استان در برنامه سوم و چهارم توسعه*، منتشر نشده.

ازکیا، مصطفی. (۱۳۷۶). *عوامل اجتماعی، اقتصادی و فنی مؤثر برای حفظ و یکپارچه‌سازی طرح‌های مرتعداری استان‌های فارس و کهگیلویه و بویراحمد*، طرح پژوهشی مصوب سازمان جنگل‌ها و مراتع، منتشر نشده.

استاندارى کهگیلویه و بویراحمد. (۱۳۸۹). *معرفی استان کهگیلویه و بویراحمد*، برگرفته از پرتال استاندارى کهگیلویه و بویراحمد، <http://www.ostan-kb.ir>

پیمان، نوشین. (۱۳۸۶). *بهبودسازی الگوی تغییر رفتار مرحله‌ای تلفیق شده با تئوری خودکارآمدی به منظور کاهش حاملگی‌های ناخواسته*، رساله دکتری، رشته آموزش بهداشت، دانشکده علوم پزشکی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

سایه‌میری، علی؛ تقوی، مهدی؛ و سایه‌میری، کورش. (۱۳۸۷). «اندازه‌گیری و مقایسه بهره‌وری بین واحدهای تولیدی تعاونی و خصوصی (مورد مطالعه: استان ایلام)»، *پژوهش‌های اقتصادی*، ش ۸ (۴ پیاپی ۳۱)، صص ۲۴۱-۲۵۶.

شعبانعلی فمی، حسین؛ خانی، فضیله؛ چوبچیان، شهلا؛ و رستمی، فرحناز. (۱۳۸۷). «تحلیل عوامل اقتصادی مؤثر بر عملکرد تعاونی‌های زنان در

فشارهای محسوس اجتماعی (از سوی افراد، نهادها و جامعه) و نیز اعتماد افراد به توانایی خود برای پذیرش تعاون است.

علاوه بر نتایج بیان شده از پژوهش حاضر، از جنبه نظری نتایج این پژوهش می‌تواند باعث شناخت بیشتر نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده در شرایط ایران و برای پیش‌بینی رفتارهای گوناگون گردد. بنابراین، بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- رابطه معنی‌دار کنترل رفتاری محسوس و قصد رفتاری بیان می‌کند که هر چه عوامل کنترل درونی و بیرونی رفتار مورد نظر، از وضعیت بهتری برخوردار باشند، افراد برای پذیرش تعاون مصمم‌تر خواهند بود. لذا، با دستور کار قرار گرفتن و استمرار حمایت‌های فنی، تجهیزاتی و مالی مناسب از بخش تعاونی از سوی برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران، می‌توان بقای این نهادهای خودگردان مردمی را انتظار داشت؛ چرا که رفتارهای تقویت شده مداوم، در صورت قطع تقویت‌کننده‌ها، قابلیت فروکش‌پذیری سریعتری خواهند داشت.

- با توجه به اثرگذاری معنی‌دار هنجار ذهنی بر قصد رفتاری، به نظر می‌رسد که نمونه‌های مورد پژوهش از لحاظ تصمیم‌گیری برای پذیرش نظام تعاون، مستقل و خودمختار نبوده، تحت تأثیر فشارهای اجتماعی (از جمله دیدگاه خانواده و دوستان و جامعه) باشند، لذا توجه هرچه بیشتر جامعه به تعاون برای فرهنگ‌سازی تعاون (به‌عنوان مثال از طریق تبلیغات در رسانه‌های انبوهی و گروهی و دیگر برنامه‌های آموزشی) می‌تواند افراد را به سمت این بخش اقتصادی - اجتماعی سوق دهد.

- هر چند که برآزش الگوی مورد استفاده در این مطالعه تأیید و روابط مورد نظر معنی‌دار شده است، اما پایین بودن ضریب تبیین در بررسی رابطه بین متغیرهای تعیین‌کننده رفتار، نشان دهنده این نکته است که لازم

- Theory of Planned Behavior Elements Mediate the Relationship between Perceived Constraints and Intention to Participate in Physical Activities? A Study Among Older Individuals", *European Review Aging and Physical Activity*, 4: 39-48.
- Allen, C. T. Machleit, R. A. Kleine, S. S. and Notani, A. S. (2003) "A Place for Emotion in Attitude Models". *Journal of Business Research*, 56(1), 1-6.
- Armitage, C. J. and Conner, M. (2001) "Efficacy of the Theory of Planned Behaviour: A Meta-Analytical Review", *British Journal of Social Psychology*, 40: 471-499.
- Bandura, A. (2001) "Social Cognitive Theory: an Agentic Perspective", *Annual Review of psychology*, 52 (1): 1-26.
- Beedel, J. and Rehman, T. (2000) "Using Social-Psychology Models to Understand Farmers Conservation Behavior", *Journal of Rural Studies*, 16: 117-127.
- Bock, G. W. and Kim, Y. G. (2002) "Breaking the Myths of Rewards: An Exploratory Study of Attitudes about Knowledge Sharing", *Information Resource Management Journal*, 15(2): 14-21.
- Boon Yuen, N. and Mohammad Azree, R. (2005) A Socio-Behavioral Study of Home Computer Users' Intention to Practice Security", *Journal of Applied Social Psychology*, 25(4): 234-247.
- Bredahl, L. Grunert, K. G. and Frewer, L. J. (1998) "Consumer Attitudes and Decision-Making with Regard to Genetically Engineered Food Products: A Review of ایران»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ش ۶۶ صص ۱۱۷-۱۳۱.
- شهبازی، اسماعیل. (۱۳۷۵). توسعه و ترویج روستایی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صفری، حسین؛ آریان‌فر، خسرو؛ و ابراهیمی، عباس. (۱۳۸۸). «عوامل مؤثر بر موفقیت شرکت‌های تعاونی مصرف برتر»، تعاون، ش ۲۰ (۲۱۲) صص ۳۳-۵۱.
- فرهادی، مرتضی. (۱۳۷۳). فرهنگ یاریگری در ایران؛ درآمدی بر مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تعاون، تهران: انتشارات مرکز نشر دانشگاهی.
- کلانتری، خلیل. (۱۳۸۵). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی، تهران: انتشارات شریف.
- وزارت تعاون، معاونت طرح و برنامه. (۱۳۸۵). سند ملی توسعه بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، ۲۵ ص.
- Ajzen, I. (1988) Attitudes, Personality, and Behaviour. Dorsey Press, Chicago.
- Ajzen, I. (1991) "The theory of planned behavior", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2): 179 - 211.
- Ajzen, I. (2001) "Nature and Operation of Attitudes". *Annual Review of Psychology*, 52: 27-58
- Ajzen, I. and Madden, T. J. (1986) "Prediction of Goal-Directed Behavior: Attitudes, Intentions and Perceived Behavioral Control". *Journal of Experimental Social Psychology*, 22: 453 - 474.
- Alexandris, K. Barkoukis, V. and Tsormpatzoudis, C. (2007) "Does the

- Object", *Human Relations*, 16 (3): 233-240.
- Fishbein, M. and Ajzen, I. (1975) *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Addison-wesley publishing company, USA.
- Fishbein, M. and Middlestadt, S. (1997) "A Striking Lack of Evidence for Non Belief-Based Attitude Formation and Change: a Response to Five Commentaries", *Journal of Consumer Psychology*, 6(2): 107-115.
- Gefen, D. Straub, D. W. and Bourdreau, M. (2000) "Structural Equation Modeling and Regression: Guideline for Research Practice", *Communications of Association for Information Systems*, 4(7):1-78.
- Lu, Y. Zhou, T. and Wang, B. (2009) "Exploring Chinese Users' Acceptance of Instant Messaging Using the Theory of Planned Behavior, the Technology Acceptance Model, and the Flow Theory", *Computers in Human Behavior*, 25: 29-39.
- Ozer, G. and Yilmaz, E. (2010) "An Application to the Accountants Information Technology Usage with the Theory of Planned Behavior". *World Accountancy Science*, 12 (2): 33-54.
- Patten, L. M. (2000) *Proposing empirical research: A guide to the fundamentals* (second edition). Pyrczak publishing, Los Angeles, USA.
- Randall D. M. and Gibson, A. M. (1991) "Ethical Decision Making in the Medical Profession: An Application of the Theory of Planned Behavior". *Journal of Business Ethics*, 10: 111-122.
- the Literature and a Presentation of Models for Future Research". *Journal of Consumer Policy* 21: 251-277.
- Chang, M. K. (1998) "Predicting Unethical Behavior: A Comparison of the Theory of Reasoned Action and the Theory of Planned Behavior", *Journal of Business Ethics*. 17(16): 1825-1834.
- Cheng, J. M. S. Sheen, G. J. and Lou, G. C. (2006) "Consumer Acceptance of the Internet as a Channel of Distribution in Taiwan: a Channel Function Perspective", *Technovation*. 26: 856-864.
- Chow, W. S., and Chan, L. S. (2008) "Social Network, Social Trust and Shared Goals in Organizational Knowledge Sharing", *Info. Manage*, 45: 458- 465.
- Clark- Richardson, A. A. (2003) The theory of planned behavior in predicting attendance at environmental horticulture extension programs. A thesis presented to the graduate school of the University of Florida in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science, University of Florida, USA.
- Conner, M. and Armitage, C. J. (1998) "Extending the Theory of Planned Behavior: A Review and Avenues for Further Research", *Journal of Applied Social Psychology*, 28: 1429 - 1464.
- Eagly, A. and Chaiken, S. (1993) *The psychology of attitudes*. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Fishbein, M. (1963) "An Investigation of the Relationships between Beliefs about an Object and the Attitude Toward that

- reasoned action, unpublished dissertation, University of Amsterdam, the Netherlands.
- Wasylishy. N. (1999) Living in a housing cooperative for low income women: issues of identity, environment on control. Nursing department at Langana College, 100 west 97th avenue Vancouver BC, Canada v 5Y2Z6, pp. 973-981.
- Ryu, S. Ho, S. H. and Han, I. (2003) "Knowledge Sharing Behavior of Physicians in Hospitals", *Expert Syst. Appl*, 25: 113-122.
- Sheppard, B. H. Hartwick, J. and Warshaw, P. R. (1988) "The Theory of Reasoned Action: A Meta-Analysis of Past Research with Recommendations for Modifications and Future Research", *Journal of Consumer Research*, 15(3): 325-343.
- Van den Putte, B. (1993) On the theory of

Archive of SID